DOI : https://doi.org/10.5281/zenodo.18181033

ମୂଳ ପ୍ରବନ୍ଧ

ଓଡ଼ିଆ ସମାଲୋଚନାର ଦିଗ୍‌ବଳୟରେ ଭରଦ୍ୱାଜ

ସଂଘମିତ୍ରା ବେହେରା

ସଂକ୍ଷିପ୍ତସାର :

ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ଜାନକୀବଲ୍ଲଭ ମହାନ୍ତି ଦୁଇଜଣ ଏକ ସମୟରେ ରେଭେନ୍ସା ମହାବିଦ୍ୟାଳୟରେ କାର୍ଯ୍ୟ କରିଥିଲେ। ଏହି ଦୁଇ ସ୍ରଷ୍ଟାଙ୍କୁ ନେଇ ଆଲୋଚନା ପରିସର ବ୍ୟାପକ ଥିବା ପରି ମନେହୁଏ ନାହିଁ। ନିକଟରେ ଜାନକୀବଲ୍ଲଭ ମହାନ୍ତି (ଭରଦ୍ୱାଜ)ଙ୍କ ଜୟନ୍ତୀର ଶତବାର୍ଷିକୀ ପାଳନ ଅବସରରେ ସାହିତ୍ୟ ଅକାଡେମୀର ଆଲୋଚନା ନିମନ୍ତେ ଅନୁସନ୍ଧାନ କରିବା ସମୟରେ କିଛି ତଥ୍ୟ ସଂଗ୍ରହ କରିଥିଲି। ଏହି ସଂଗ୍ରହରେ ଯେଉଁ କେତେକ ତଥ୍ୟ ମିଳିଥିଲା ଉଭୟଙ୍କୁ କିପରି ଚିହ୍ନଟ କରାଯିବ ତାହା ହିଁ ମୋର ପ୍ରଥମ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଥିଲା। ଅନୁସନ୍ଧାନରୁ ଉଭୟଙ୍କ ଲେଖା ପାଇବା ପରେ ଜାନକୀବଲ୍ଲଭ ମହାନ୍ତି (ଭରଦ୍ୱାଜ)ଙ୍କର ୩ଟି ସୃଷ୍ଟିକୁ ଏଥିରେ ଆଲୋଚନା କରାଯାଇଛି। ଦ୍ୱିତୀୟରେ ଜାନକୀବଲ୍ଲଭ ମହାନ୍ତି (A)ବା ଏମ୍.ଏ., ଏଲ୍.ଏଲ୍.ବିଙ୍କର ପାଇଥିବା କେତୋଟି ସୃଷ୍ଟିର କେବଳ ନାମକରଣ ଦର୍ଶାଯାଇଛି।

ପ୍ରମୁଖ ଶବ୍ଦାବଳୀ :

ଗୀତିକାବ୍ୟ, ଓଡ୍, ଲିରିକ୍, କୀର୍ତ୍ତନ, ଘାଟି, ଛାନ୍ଦ, ବୋଲି, ଅମିତ୍ରାକ୍ଷର, ଯତିପାତ

ଜାନକୀବଲ୍ଲଭ ମହାନ୍ତିଙ୍କ କର୍ମ ଓ ଲେଖକୀୟ (ସ୍ରଷ୍ଟା) ଜୀବନ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ସ୍ୱାଧୀନତା ପରବର୍ତ୍ତୀ ସମାଲୋଚନା ଧାରାର ପର୍ଯ୍ୟାୟ। ଏହି ସମୟରେ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ହୋଇଛି। ରେଭେନ୍ସାରେ ଓଡ଼ିଆ ଓ ସଂସ୍କୃତ ବିଭାଗ ମିଳିତ ଭାବେ ଚାଲୁଥାଏ। ଏହା ପୂର୍ବରୁ ସେ ରେଭେନ୍ସାରେ ଦ୍ୱିତୀୟ ବ୍ୟାଚ୍‌ରେ ଏମ୍.ଏ କରିଥାନ୍ତି ବୋଲି 'ଏକାକୀ ପଥିକ' ଆତ୍ମଜୀବନୀରେ ସ୍ୱୀକାର କରିଛନ୍ତି। ଏଭଳି ପରିସ୍ଥିତିରେ ସେ ଆଇ.ଏ, ବି.ଏ ଓ ଏମ୍.ଏ କରିଥିବାର ଜଣାଯାଏ। ଆଇ.ଏ ରେ ସେ ଅର୍ଥନୀତି, ମନସ୍ତତ୍ତ୍ୱ ଓ ଓଡ଼ିଆ ନେଇଥିଲେ। ସେହିପରି କଳାରେ ଅର୍ଥନୀତି ନେଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ ପରେ ଓଡ଼ିଆ ନେଇ ନିଜର କଳା ଶିକ୍ଷା ସମାପନ କରିଥିଲେ। ଶେଷରେ ଓଡ଼ିଆରେ ସ୍ନାତକୋତ୍ତର ଶେଷ କରିଥିଲେ। ତାଙ୍କର ଗବେଷଣା ବିଷୟ ହେଉଛି 'ଓଡ଼ିଆ ଗୀତିକାବ୍ୟ'। ତାଙ୍କ ମତରେ 'ତାଙ୍କ ସମୟରେ ଓଡ଼ିଆ ଓ ସଂସ୍କୃତ ବିଭାଗ ଏକାଠି ଚାଲୁଥିବା ବେଳେ ଓଡ଼ିଆ ପ୍ରତି ସମାଦର ନଥିଲା।' ମାତ୍ର ସ୍ୱାଧୀନତା ପରେ ଏକ ନୂତନ ପରିମଣ୍ଡଳ ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ।୧) ଉତ୍କଳ, ସମ୍ବଲପୁର, ବ୍ରହ୍ମପୁରରେ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ଓ ସ୍ନାତକୋତ୍ତର ଓଡ଼ିଆ ଅଧ୍ୟୟନ, ୨) ଓଡ଼ିଶା ସାହିତ୍ୟ ଏକାଡେମୀ ପ୍ରତିଷ୍ଠା, ୩) ରାଜ୍ୟ ପାଠ୍ୟ ପୁସ୍ତକ ପ୍ରଣୟନ ଓ ପ୍ରକାଶନ ସଂସ୍ଥାର ସାହିତ୍ୟର ଉନ୍ନତି ପାଇଁ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ, ୪) ପ୍ରାଚୀନ ସାହିତ୍ୟର ଶୁଦ୍ଧ ସଂସ୍କରଣ ସହ ପ୍ରାଚୀନ ସ୍ରଷ୍ଟାଙ୍କର କାଳ ନିରୂପଣ, ୫) ଇତିହାସ ଓ ସଂସ୍କୃତିର

ଏହି ପ୍ରବନ୍ଧକୁ ଅନ୍‌ଲାଇନରେ ପଢିବାପାଇଁ ପ୍ରବେଶ କରନ୍ତୁ
Quick Response Code:
Available online at : https://pracheenews.com/
DOI: https://doi.org/10.5281/zenodo.18181033
Article No - BPP00352

ଯୋଗାଯୋଗ :
ଡ଼କ୍ଟର ସଂଘମିତ୍ରା ବେହେରା, ଆସିଷ୍ଟାଣ୍ଟ ପ୍ରଫେସର
ଓଡ଼ିଆ ବିଭାଗ , ରେଭେନ୍ସା ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ, କଟକ
E-mail.ID : sanghamitraoriya@gmail.com
ORCID ID : https://orcid.org/0009-0009-4988-9406

This is an open access journal, and articles are distributed under the terms of the Creative Commons Attribution Non Commercial Share Alike 4.0 License, which allows others to remix, tweak, and build upon the work non commercially, as long as appropriate credit is given and the new creations are licensed under the identical terms.

For reprints contact: *pracheepatrika@rediffmail.com*

ପ୍ରାପ୍ତି	ସମୀକ୍ଷିତ	ଗୃହୀତ	ପ୍ରକାଶିତ
୪.୦୮.୨୦୨୫	୧୧.୦୯.୨୦୨୫	୨୫.୧୦.୨୦୨୫	୧.୧୧.୨୦୨୫

ଏହି ପ୍ରବନ୍ଧକୁ କିପରି ଉଦ୍ଧୃତ କରିବେ : ବେହେରା, ସଂଘମିତ୍ରା; ୨୦୨୫। ଓଡ଼ିଆ ସମାଲୋଚନାର ଦିଗ୍‌ବଳୟରେ ଭରଦ୍ୱାଜ। ବାସ୍ତବତାର ପରିପ୍ରକାଶ ପ୍ରାଚୀ। ଭାଗ :୧୧, ସଂଖ୍ୟା : ଜ ; ପୃଷ୍ଠା :୯-୧୩।

ପୃଷ୍ଠପଟରେ ପ୍ରାଚୀନ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ନବ ମୂଲ୍ୟାୟନ, ତୁଳନାତ୍ମକ ସମାଲୋଚନା ଧାରା, ପତ୍ରିକାର ବିକାଶକ୍ରମ ଇତ୍ୟାଦି ସମାଲୋଚନାର ପରିସରକୁ ବ୍ୟାପକ କରିବାକୁ ପ୍ରୟାସ କରିଥିଲା।

ଜାନକୀବଲ୍ଲଭ ମହାନ୍ତି (ଭରଦ୍ୱାଜ)ଙ୍କ ରେଭେନ୍ସା ମହାବିଦ୍ୟାଳୟରେ କାର୍ଯ୍ୟକଳାପକୁ ନେଇ ୧୯୫୫-୭୦ ଓ ୧୯୭୩-୮୨ ଦୁଇଭାଗରେ ବିଭକ୍ତ କରାଯାଇପାରେ। ପ୍ରଥମ ଧାରାରେ ଅଧ୍ୟାପକ ଜୀବନରେ ତାଙ୍କୁ ତାଙ୍କର ନିଜସ୍ୱ କଳା ଯଥା କବିତା, ଶିଶୁ ସାହିତ୍ୟ ଇତ୍ୟାଦି ମୌଳିକ କୃତିରେ ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ। ଏହି ସମୟରେ ସେ ସାହିତ୍ୟ ସମାଲୋଚନାରେ ମଧ୍ୟ ନିଜକୁ ନିୟୋଜିତ କରିଥିଲେ। ଏ ସମ୍ପର୍କରେ 'ଏକାକୀ ପଥିକ'ରେ ସେ ସ୍ୱୀକାର କରିଛନ୍ତି- ଓଡ଼ିଆ ପ୍ରତି ରୁଚିର ଅଭାବକୁ ନେଇ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ବିଷୟ ପରି ଓଡ଼ିଆରେ ନୂତନ ଆଲୋଚନା ତତ୍କାଳୀନ ସମୟ ଓ ନିଜସ୍ୱ ଅଧ୍ୟୟନ କାଳରେ ସେ ପାଇ ପାରିନାହାନ୍ତି। ତେଣୁ ନିଜ ଅଧ୍ୟାପକ ଜୀବନର ସମୟଖଣ୍ଡରେ ସେହି ଅଭାବବୋଧକୁ ସେ ଦୂରେଇବା ପାଇଁ ପ୍ରୟାସ କରିଛନ୍ତି। ନିଜ ଜୀବନକାଳ ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରାୟ ୧୭ଟି ସାହିତ୍ୟ ସମାଲୋଚନା ଗ୍ରନ୍ଥ ସହ ୧୫ଟି ସଂକଳନ ଓ ସଂପାଦନାକୁ ନେଇ ସେ କେତେଗୁଡ଼ିଏ ସ୍ଥାନରେ ଲୋକ ଜୀବନର ଗାୟନ ଧାରା, କେଉଁଠାରେ ପ୍ରାଚୀନ ଗୀତିକବିଙ୍କ ଗୀତିଧାରା, ପୁନଶ୍ଚ କେଉଁଠାରେ ମୁଖବନ୍ଧରେ ନିଜର ବୈଜ୍ଞାନିକ ଓ ନାନ୍ଦନିକ ସମାଲୋଚନାକୁ ପରିପ୍ରକାଶ କରିଛନ୍ତି। ଏହି ଦୃଷ୍ଟିରୁ ସମାଲୋଚନାର ସମାଲୋଚନା ଆଧାରାରେ ତାଙ୍କର 'ଓଡ଼ିଆ ଛାନ୍ଦ ପରିଚୟ', 'ଓଡ଼ିଆ ଗୀତିକାବ୍ୟ' ଓ 'ଆର୍ତ୍ତଦାସଙ୍କ ଭଜନ ମାଳିକା'କୁ ଆଲୋଚନାର ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ କରାଯାଇଛି।

ଓଡ଼ିଆ ଗୀତିକାବ୍ୟ (୧୯୬୭/ ନୂତନ ସଂସ୍କରଣ ୧୯୯୮)- ଓଡ଼ିଆ ଗୀତିକାବ୍ୟକୁ ୬ଟି ପରିଚ୍ଛେଦରେ ବିଭକ୍ତ କରାଯାଇଛି। ଏହା ଗବେଷଣା ସନ୍ଦର୍ଭ ହୋଇଥିବାରୁ ଏଥିରେ ବର୍ଣ୍ଣନାତ୍ମକ, ତୁଳନାତ୍ମକ ଓ ନାନ୍ଦନିକ ସମାଲୋଚନାକୁ ସେ ଅନୁସରଣ କରିଛନ୍ତି। ସମାଲୋଚନା ତତ୍ତ୍ୱରେ 'ଆଧୁନିକତା ଓ ପରମ୍ପରା' ଅଧ୍ୟାୟରେ ସମାଲୋଚକ ଦୀନବନ୍ଧୁ ମିଶ୍ର କହନ୍ତି - 'ସମାଜରେ ପ୍ରଚଳିତ ଯେ କୌଣସି ଚଳଣି ଓ ପରମ୍ପରାକୁ ଆଧୁନିକ କାଳର ମଣିଷ ଗ୍ରହଣ କରିନିଏ ନାହିଁ। ଏକ ବୈଜ୍ଞାନିକ ଯୁକ୍ତିବାଦ ସାହାଯ୍ୟରେ ସେ ଉକ୍ତ ପରମ୍ପରାକୁ ପରୀକ୍ଷା କରି ଦେଖେ, ସେ ସମ୍ପର୍କରେ ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରଶ୍ନ ଉତ୍‌ଥାପନ କରେ ଏବଂ ଯୁଗୋପଯୋଗିତା ହରାଇଥିବା ଯୁକ୍ତିହୀନ ଅବୈଜ୍ଞାନିକ ପରମ୍ପରାକୁ ପ୍ରତ୍ୟାଖ୍ୟାନ କରିଦିଏ ***ଏବଂ ଏକ ଯୁଗୋପଯୋଗୀ ଯୁକ୍ତିବାଦୀ ମନସ୍ତତ୍ତ୍ୱ ତା ଭିତରେ ଗଢ଼ିଉଠେ।(ସମାଲୋଚନା ତତ୍ତ୍ୱ, ପୃ.୧) ଓଡ଼ିଆ ଗୀତିକାବ୍ୟରେ ସେଥିରୁ କେତେକ ଏଠାରେ ଉପସ୍ଥାପନ କରାଯାଇପାରେ। ୧) ପ୍ରଥମ ପରିଚ୍ଛେଦରେ ସଂସ୍କୃତ ଆଳଙ୍କାରିକଙ୍କ ମତ ପ୍ରଦାନ ସହ ଓଡ଼ିଆ ଗୀତିକବିତା ଓ କବିତା ଶବ୍ଦ ପ୍ରୟୋଗରେ ଅର୍ଥବୋଧ, ପ୍ରାଚୀନ ଓ ଆଧୁନିକ ଓଡ଼ିଆ ଗୀତିକାବ୍ୟ, ଲୋକଗୀତ ଓ ଗୀତିକାବ୍ୟର ଲକ୍ଷଣ ନିରୂପଣ କରାଯାଇଛି। ୨) ଗୀତିକାବ୍ୟରେ ସ୍ୱଚ୍ଛନ୍ଦତା, ଉଦ୍ଦୀପ୍ତ ଭାବ, ଭାବର ଚରମ ଅବସ୍ଥାରେ ଉପନୀତ ଅର୍ଥାତ ରସ ଉତ୍ପନ୍ନ ଏହାର ଆଭିମୁଖ୍ୟ। ୩) ପୁନଶ୍ଚ ଗୀତିକାବ୍ୟ ଉପଦେଶ ବା ଆଦର୍ଶ ଅପେକ୍ଷା ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱର ରହସ୍ୟ ଉଦ୍‌ଘାଟନ କରେ। ଏହିଭଳି କାବ୍ୟ ବହୁତଥ୍ୟ, ଭାବ ଓ ରସକୁ ସନ୍ନିବେଶିତ କଲାବେଳେ ଗୀତିକାବ୍ୟର ଏକମୁଖୀନତାକୁ ସେ ଭିନ୍ନ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଦର୍ଶାଇଛନ୍ତି। ସଂସ୍କୃତ କବିତାକୁ ସେ ମୁକ୍ତକ ନାମରେ ନାମିତ କରିଛନ୍ତି। ଏହାର ଉଦାହରଣରେ ସେ ଏକାଦଶ ଶତାବ୍ଦୀର ବିଦ୍ୟାକରଙ୍କ 'ସୁଭାବିଷ ରତ୍ନକୋଷ' ଓ ବାଲ୍ମୀକି ରାମାୟଣର 'ବାଲ୍ମୀକିଙ୍କ ଅଭିଶାପ'କୁ ଦର୍ଶାଇଛନ୍ତି। ସମାଲୋଚକ ଗୀତିକାବ୍ୟକୁ ପ୍ରେମମୂଳକ ଓ ଭକ୍ତିମୂଳକ ୨ଟି ଭାଗରେ ବିଭକ୍ତ କରିଛନ୍ତି। ଜୟଦେବଙ୍କ ଗୀତଗୋବିନ୍ଦକୁ ସଂସ୍କୃତ ଗୀତିକବିତାର ଅନ୍ୟତମ ନିଦର୍ଶନ ବୋଲି ଉଲ୍ଲେଖ କରିବା ସହ ଏହାକୁ ଅଷ୍ଟପଦୀର ପରିଚୟ ପ୍ରଦାନ କରିଛନ୍ତି। ଏହାକୁ ସେ ସଂସ୍କୃତ ସାହିତ୍ୟର ଶେଷ କାବ୍ୟ ଓ ଗୀତକୁ ସଂସ୍କୃତ ସାହିତ୍ୟର ପ୍ରଥମ ଗୀତ କହିଛନ୍ତି। ସେହିପରି କେତେକ ପ୍ରାକୃତ (ଗାହା ସତ୍ତସଇ ବା ଗାଥା ସପ୍ତଶତୀ) ଗୀତିକା ସଂପର୍କରେ ଆଲୋଚନା କରିଛନ୍ତି।

ଦ୍ୱିତୀୟ ପରିଚ୍ଛେଦରେ ଓଷାବ୍ରତ, ଲୋକଗୀତ, ଲୋକଗାଥା, ପ୍ରାଚୀନ ଲୋକ ସଂସ୍କୃତିର ବିଶ୍ୱାସ ହିଁ ଗୀତିର ମୂଳ ଆଧାର ବୋଲି ଯୁକ୍ତି ଉପସ୍ଥାପନ କରିଛନ୍ତି। ଓଡ଼ିଶାର ରକ୍ଷଣଶୀଳତା ପ୍ରାଚୀନ ବିଶ୍ୱାସ କେବେ ମୌଳିକ ଭାବରେ ତ କେତେବେଳେ ଆର୍ଯ୍ୟ ସଂସ୍କୃତିର ପ୍ରଭାବରେ ଋଦ୍ଧିମନ୍ତ। ପୁନଶ୍ଚ ନବଜାଗରଣ ସମୟରେ ପ୍ରାଚୀନ ସହ ଆଧୁନିକର ସମନ୍ୱୟରେ କାବ୍ୟକବିତାରେ ନୂତନ କଳେବର (ଫର୍ମ) ପରିପ୍ରକାଶ ଘଟିଥିଲା। ପ୍ରାଚୀନ ଓ ମଧ୍ୟକାଳୀନ ଓଡ଼ିଆ ଗୀତିକବ୍ୟକୁ ସେ ଆଠଟି ଭାଗରେ ବିଭକ୍ତ କରିଛନ୍ତି।

୧) ସଂଖ୍ୟାଶ୍ରିତ ଗୀତିକାବ୍ୟ (ଚବିଶ, ପଚାଶ ପଦିଆ, ନ'ପୋଇ, ଦଶପୋଇ)

୨) ଋତୁ ଓ ଉତ୍ସବମୂଳକ ଗୀତିକାବ୍ୟ - (ଚନ୍ଦନ, ରଥ, ବାରମାସୀ, ଷଡ଼ଋତୁ, ମଙ୍ଗଳଗୀତ)

୩) ବର୍ଣ୍ଣମାଳାଶ୍ରିତ ଗୀତିକାବ୍ୟ - ଚଉତିଶା, ଷୋଡ଼ଶା

୪) ପୂଜା ଓ ଧର୍ମାଶ୍ରୟୀ ଗୀତିକାବ୍ୟ - ଜଣାଣ, ଭଜନ, ଶରୀରଭେଦ, ମାଳଶ୍ରୀ

୫) ଛନ୍ଦ ଓ ରାଗାଶ୍ରୟୀ ଗୀତିକାବ୍ୟ - ଚୌପଦୀ

୬) କଥାଶ୍ରିତ ଗୀତିକାବ୍ୟ - ବୋଲି

୭) ସନ୍ଦେଶାତ୍ମକ ଗୀତିକାବ୍ୟ - କୋଇଲି, ଚିଟାଉ

୮) ବିବିଧ - କାନ୍ଦଣା ଓ ଢମାଳି ଗୀତ

ନବଜାଗରଣ ପ୍ରଭାବିତ ଗୀତିକାବ୍ୟ - ଚତୁର୍ଦ୍ଦଶପଦୀ (ସନେଟ୍), ସମ୍ବୋଧନ ଗୀତି (ଓଡ୍), ଲୋକଗୀତ (ଏଲିଜି), ଗାଥା କବିତା (ବାଲାର୍ଡ଼), ଲାଳିକା (ପାରୋଡ଼ି), ନାଟକୀୟ ରୀତିରେ ଲିଖିତ ବ୍ୟକ୍ତିର ଚିନ୍ତା (ଡ୍ରାମାଟିକ୍ ମନୋଲଗ୍) ଇତ୍ୟାଦି। ଓଡ଼ିଶାରେ ନୃତ୍ୟ ଓ ସଙ୍ଗୀତକୁ ସ୍ୱାତନ୍ତ୍ର୍ୟ କରି ରଖିଥିବାର ଧାରା ଅଷ୍ଟାଦଶ ଶତାବ୍ଦୀ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସୁଦୃଢ ଥିବାର ଜଣାଯାଏ। ଇଂରେଜ ଶାସନ କାଳରେ ତାହା ଓଡ଼ିଶାରୁ କିଭଳି ହ୍ରାସ ଘଟିଛି, ତାହାର ଐତିହାସିକ ମୂଲ୍ୟାୟନ କରାଯାଇଛି। ତୃତୀୟ ପରିଚ୍ଛେଦରେ ରୂପଭେଦରେ (ଚଉପଦୀ, ଓଡ଼ିଆ ଭକ୍ତି ସଙ୍ଗୀତ, ଚଉତିଶା, କୋଇଲି ଓ ସନ୍ଦେଶ ଗୀତିକା, ବୋଲି)ର ବିସ୍ତୃତ ସ୍ୱରୂପ ଓ ପ୍ରକାରଭେଦ ଦର୍ଶାଯାଇଛି। ଯେଉଁ ସମୟରେ ଏହାର ଧାରାକୁ କେନ୍ଦ୍ରକରି କୌଣସି ଆଲୋଚନା ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ ନାହିଁ। ଏହି ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ଚଉପଦୀର ବ୍ୟବହାର ଦିଗ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ସେ ନିଜର ମତ ପ୍ରଦାନ କରନ୍ତି- 'ବିଭିନ୍ନ ଶତାବ୍ଦୀରେ ଏହି ଶବ୍ଦଟି ସଂଗୀତକୁ ହିଁ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ କରୁଥିଲା; ମାତ୍ର ଆଧୁନିକ ଯୁଗରେ ଓଡ଼ିଶା ବାହାରେ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଗାନରୀତି ସମନ୍ୱିତ 'ଓଡ଼ିଶୀ ସଙ୍ଗୀତ' ଶବ୍ଦଟିକୁ ବହୁଳ ପ୍ରଚଳନ କରିବା ଯୋଗୁଁ 'ଚଉପଦୀ' ଶବ୍ଦଟି ଏକପ୍ରକାର ବିସ୍ମୃତ ହେବାକୁ ବସିଛି।' (ଓଡ଼ିଆ ଗୀତିକାବ୍ୟ, ପୃ.୪୪) ସେହିପରି ଓଡ଼ିଆ ଭକ୍ତି ସଙ୍ଗୀତର ଏକ ଅଂଶବିଶେଷ ସଂକୀର୍ତ୍ତନ ଗାନକୁ ପ୍ରାଧାନ୍ୟ ଦେଇ ଓଡ଼ିଆ ଓ ବଙ୍ଗଳା କୀର୍ତ୍ତନର ସାତଗୋଟି ଭିନ୍ନଭିନ୍ନ ଘାଟି(ରୀତି)କୁ ଦର୍ଶାଇଛନ୍ତି। କୀର୍ତ୍ତନର ସାତଟି ଘାଟି ଯଥା ରାଢୀ ଘାଟି, ଗରଳ ଘାଟି, ବିଷ୍ଣୁପୁରୀ, ମନ୍ଦାରୁଣୀ, ଉତ୍କଳୀ, ଝାଡ଼ଖଣ୍ଡୀ, ଗୌଡ଼ ଦେଶୀ ମଧ୍ୟରୁ ଓଡ଼ିଆ କୀର୍ତ୍ତନ ରୀତି ଏକ ଘାଟି ହୋଇଥିବା ବେଳେ ବଙ୍ଗଳାର ରେନେଟି, ମନୋହର, ସାହୀ, ଗଡେରହାଟୀ, ବିଷ୍ଣୁପୁରୀ, ମନ୍ଦାରୁଣୀ ଇତ୍ୟାଦି ପରିଚିତ।(ତତ୍ରୈବ, ପୃ.୭୬) ଚତୁର୍ଥ ପରିଚ୍ଛେଦରେ ଗୀତି-କାବ୍ୟର ଛନ୍ଦ ସଂପର୍କରେ ବିଶଦ ଆଲୋଚନା ରହିଛି। ତାଙ୍କ ମତରେ 'ଓଡ଼ିଆରେ ଛାନ୍ଦ ତିନିଟି ବିଶିଷ୍ଟ ଅର୍ଥ ଯେପରି ଗୀତର ରାଗ, ରାଗିଣୀ ବନ୍ଧା ଗୀତ; କବି ଉପେନ୍ଦ୍ର ଭଞ୍ଜ ଏକ କାବ୍ୟ ରୂପେ ଏବଂ ଓଡ଼ିଆ କାବ୍ୟର ବିବିଧ ସର୍ଗ ବିବିଧ ଛନ୍ଦରେ ଲିଖିତ ଅର୍ଥରେ ମଧ୍ୟଯୁଗରେ ତାହା ବ୍ୟାପକ ଅର୍ଥରେ ଗ୍ରହଣୀୟ ହୋଇଛି।'(ତତ୍ରୈବ, ପୃ.୧୬୩) ପଂଚମ ପରିଚ୍ଛେଦରେ ଗୀତିକବିମାନଙ୍କ କୃତି ଓ ପରିଚୟରେ ୧୯୯ ଜଣ କବିଙ୍କୁ ସେ ଆଲୋଚନା ପରିସରକୁ ଆଣିଛନ୍ତି ଏବଂ ଷଷ୍ଠ ପରିଚ୍ଛେଦରେ ଓଡ଼ିଆ ଗୀତିକାବ୍ୟ ସଂକଳନର ଇତିବୃତ୍ତ ଓ ପରିଶିଷ୍ଟ ଉଲ୍ଲେଖ ରହିଛି। ପୂର୍ବ ପରିଚ୍ଛେଦର ଅନେକ ପ୍ରାମାଣିକ ଓ ଯୁକ୍ତିନିଷ୍ଠତାର ଏହା ନିଦର୍ଶନ କହିଲେ ଅତ୍ୟୁକ୍ତି ହେବନାହିଁ। ଏହି ଗ୍ରନ୍ଥଟି ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦ ୧୫୫୦-୧୯୦୦ ତିନିଶହ ପଚାଶ ବର୍ଷର ଗୀତିକାବ୍ୟର ଏକ ବିସ୍ତୃତ ବର୍ଣ୍ଣନା। ଏହା ପୂର୍ବରୁ ଏହି ବିଷୟକୁ ନେଇ ତୁଳନାତ୍ମକ ବା ବର୍ଣ୍ଣନାତ୍ମକ ଓ ବୈଜ୍ଞାନିକ ପଦ୍ଧତିରେ ଆଲୋଚନା ଦେଖିବାକୁ ମିଳେନାହିଁ। ଏହାକୁ ନେଇ କେବଳ କେତେକ ପ୍ରବନ୍ଧ ପତ୍ରପତ୍ରିକାରେ ପ୍ରକାଶ ପାଇଥିଲା। ଓଡ଼ିଆ ଛାନ୍ଦ ପରିଚୟ (ପ୍ରଥମ ସଂସ୍କରଣ ୧୯୬୫, ଦାସ ବ୍ରଦର୍ସ, ବ୍ରହ୍ମପୁର)

ଜାନକୀ ବଲ୍ଲଭ ମହାନ୍ତି (ଭରଦ୍ୱାଜ) ତାଙ୍କ ଗ୍ରନ୍ଥର ଭୂମିକାରେ ସ୍ୱୀକାର କରନ୍ତି - 'ପ୍ରାଚୀନ ଓ ମଧ୍ୟଯୁଗରେ ରଚିତ ହୋଇଥିବା ସମସ୍ତ କାବ୍ୟ ଓ ପୁରାଣରେ ବିଭିନ୍ନ ରାଗ, ବାଣୀ ଓ ବୃତ୍ତ ନିୟୋଜିତ ହୋଇଅଛି। ଏହିସବୁ ଛନ୍ଦ ପ୍ରୟୋଗ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଉତ୍ତର -ଭାରତୀୟ ସାହିତ୍ୟ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ସ୍ଥାନ ବହୁ ଉର୍ଦ୍ଧ୍ୱରେ।'ଓଡ଼ିଆ କାବ୍ୟର ଛାନ୍ଦ ଚଉପଦୀ ଓ ସଙ୍ଗୀତର ରାଗରାଗିଣୀ ଅନ୍ୟ ଗୀତ ଓ ଛନ୍ଦ ଠାରୁ କିଭଳି ଭିନ୍ନ ତାହାର ସଂଜ୍ଞା, ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟକୁ ଏହି କ୍ଷୁଦ୍ର ଗ୍ରନ୍ଥରେ ସେ ଦର୍ଶାଇଛନ୍ତି। ଷୋଡ଼ଶ ଶତାବ୍ଦୀ ଠାରୁ ଏହାର ବ୍ୟବହାରର ସ୍ୱଷ୍ଟତାକୁ ସେ ଗୁରୁତ୍ୱ ପ୍ରଦାନ କରିଛନ୍ତି। ମାତ୍ର ଏହାର ଅନେକ ସ୍ରଷ୍ଟା କାଳଗର୍ଭରେ ବିଲୀନ। ସେମାନଙ୍କର ଅନୁସନ୍ଧାନ କେତେ ଆବଶ୍ୟକ ତାହାକୁ ସମାଲୋଚକ ଭାବେ ଯେତିକି ଅନୁଭବ କରିଛନ୍ତି, ସେତିକି ପର୍ଯ୍ୟବେକ୍ଷଣ କରିଛନ୍ତି। ତାଙ୍କ ମତରେ ଏଗୁଡ଼ିକ ଲୋକଗୀତ, ସଂସ୍କୃତ ଓ ପ୍ରାକୃତରେ ପ୍ରଚଳିତ ଛନ୍ଦ ଆଧାରରେ ସମ୍ଭବପର ହୋଇଥିବ। ସେ ନିଜର ଆଲୋଚନାର ଆଦ୍ୟ ଉତ୍ସ ଭାବେ ଶ୍ୟାମସୁନ୍ଦର ରାଜଗୁରୁ, ବାମଣ୍ଡା ରାଜା ସଚ୍ଚିଦାନନ୍ଦ ଦେବଙ୍କ

'ଅଳଙ୍କାରସାର', ବଳଭଦ୍ର ବହିଦାରଙ୍କ 'ଯତିପାତ' (୧୯୩୬) ଗ୍ରନ୍ଥର ସୂଚନା ପ୍ରଦାନ ସହ ପ୍ରାଚୀନ ସମିତି, ଓଡ଼ିଶୀ ସଙ୍ଗୀତର ଗୁରୁ ଚନ୍ଦ୍ରଶେଖର ପଟ୍ଟନାୟକଙ୍କ ଠାରୁ ତଥ୍ୟ ଓ ପୋଥି ଆଦି ସଂଗ୍ରହ କରିଥିବା ସମ୍ପର୍କରେ ସ୍ପଷ୍ଟୀକରଣ ପ୍ରଦାନ କରିଛନ୍ତି। 'ଯତିପାତ' ଗ୍ରନ୍ଥରେ ସୂଚି ଅନୁସାରେ ପଦ, ପଦ୍ୟ, ଯତି, ଦୋଷ, ବୃତ୍ତ, ଆନନ୍ଦ, ମୁଖାରୀ ପଟହ ପ୍ରଭୃତି ୧୨୮ଟି ଛନ୍ଦ ସହ ୧୩୩ଟି ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ଆଲୋଚନା କରାଯାଇଛି। ଯତିପାତ ଗ୍ରନ୍ଥରେ ଗାୟନ ପରମ୍ପରାକୁ ମଧ୍ୟ ଆଲୋଚନା କରାଯାଇଛି। ଏହି ସ୍ରଷ୍ଟାମାନଙ୍କର ପ୍ରୟାସକୁ ଦେଖି ବିନାୟକ ମିଶ୍ର ୧୯୫୮ ରେ ଓଡ଼ିଆ ଛାନ୍ଦ ସାହିତ୍ୟ ରଚନା କରିଥିଲେ। ମାତ୍ର ତାହା ଛାନ୍ଦକୁ ପୂର୍ବସୂରୀଙ୍କ ପରି ଉତ୍ତମ ବିଶେଷତ୍ୱ ପ୍ରଦାନରେ ସାମର୍ଥ୍ୟ ଲାଭ କରିପାରିନଥିଲା। ଛନ୍ଦକୁ କେନ୍ଦ୍ର କରି ସମାଲୋଚକ 'ଓଡ଼ିଆ ଛାନ୍ଦ ପରିଚୟ' ଭଳି 'ଓଡ଼ିଆ ଛନ୍ଦର ବିକାଶ' (୧୯୬୧)ରେ ପ୍ରକାଶ କରିଥିଲେ। ତାଙ୍କ ମତରେ ପ୍ରାଚୀନ କାଳରେ କାବ୍ୟକୁ ଛାନ୍ଦ-ଗୀତ କୁହାଯାଉଥିଲା। ତାହାକୁ ଗାନ ପାଇଁ ପାଲା ଗାୟକମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଆବୃତ୍ତି କରାଯାଉଥିଲା। ଛାନ୍ଦମାନଙ୍କ ବୃତ୍ତ ଓ ରାଗର ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ରୀତି ଥିଲା। ଏହାର ବ୍ୟବହାର ଚଉପଦୀରେ ଥିଲା। ତାଙ୍କ ମତରେ ସଂସ୍କୃତରେ ଛନ୍ଦ ୨ପ୍ରକାର ବୃତ୍ତ ଓ ଜାତି। ଅକ୍ଷର ଗଣନା ପଦ୍ୟ ହେଉଛି ବୃତ୍ତ ଏବଂ ମାତ୍ରାର ସଂଖ୍ୟାନୁସାରେ ରଚିତ ପଦ୍ୟ ଜାତି ଭାବେ ପରିଚିତ। ଓଡ଼ିଆରେ ଅକ୍ଷର ସଂଖ୍ୟାକୁ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦେଇ ଅନେକ ଛାନ୍ଦ ଲେଖାଯାଇଛି। ଓଡ଼ିଆରେ ବୃତ୍ତକୁ ବାଣୀରେ ଗାନ କରାଯାଏ।ଯତିପାତ କେବେ ଶବ୍ଦର ଶେଷରେ ଓ କେବେ ମଝିରେ ହୋଇଥାଏ। ଏହାର ଅର୍ଥ ଜିହ୍ୱା ସ୍ୱେଚ୍ଛାକୃତ ବିଶ୍ରାମ ନେବା। ବିରାମ ଓ ବିଚ୍ଛେଦ ଏହାର ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ।

ଏହି ଗ୍ରନ୍ଥରେ ବୃତ୍ତକୁ ସମ ଓ ବିଷମ ଚରଣ କରି ଦୁଇଭାଗ କରାଯାଇଛି। ସମଛନ୍ଦରେ ୨୨ଟି ଓ ବିଷମ ଛନ୍ଦରେ ୨୩ଟି ଛନ୍ଦର ନିରୋଳା ବର୍ଣ୍ଣନା କରାଯାଇଛି। ଏଥିରେ ଛାନ୍ଦର ଉତ୍ପତ୍ତି, ପ୍ରୟୋଗ ଓ ଯତିପାତକ୍ରମ ଗାଣିତିକ ପର୍ଯ୍ୟାୟରେ ନିରୂପଣ କରାଯାଇଛି। ଅମିତ୍ରାକ୍ଷର ଛନ୍ଦ ଊନବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀର ଶେଷାର୍ଦ୍ଧରେ କବି ରାଧାନାଥ ରାୟଙ୍କ ମହାଯାତ୍ରା କାବ୍ୟରେ କିଭଳି ସଫଳ ପ୍ରୟୋଗ କରାଯାଇଛି ତାହା ଉଲ୍ଲେଖନୀୟ। ଇଂରାଜୀ ସାହିତ୍ୟରେ ଅମିତ୍ରାକ୍ଷର (blank verse)କୁ ପ୍ରୟୋଗ କରାଯାଉଥିଲା। ବଙ୍ଗଳା କାବ୍ୟରେ ମାଇକେଲ ମଧୁସୂଦନ 'ମେଘନାଦ ବଧ' କାବ୍ୟରେ ଏହାକୁ ପ୍ରୟୋଗ କରିଥିଲେ। ଏଥିରେ ପାଦ ବିଭାଜନ ନାହିଁ ପ୍ରତ୍ୟେକ ପାଦ ସାଧାରଣତଃ ୧୪ଅକ୍ଷର ବିଶିଷ୍ଟ। ଏହାର ଦୁଇ ଚରଣରେ ପ୍ରାନ୍ତ ବର୍ଣ୍ଣର ମିଳନ ନଥାଏ। ଏହାର ଯତିପାତରେ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ କ୍ରମ ନଥାଏ। ଭାବ ଅନୁସାରେ ଶବ୍ଦ ଯୋଜନା କେଉଁଠି ୪ର୍ଥ, ୮ମ ଓ ଶେଷ ଅକ୍ଷର, କେଉଁଠି ୩ୟ, ୮ମ ଶେଷାକ୍ଷର ଅବା ୬ଷ୍ଠ ଓ ଶେଷାକ୍ଷର ବିଭିନ୍ନ ଭାବରେ ହୋଇଥାଏ।(ଓଡ଼ିଆ ଛାନ୍ଦ ପରିଚୟ, ପୃ.୧) ସେହିପରି ପ୍ରାଚୀନତମ ବୃତ୍ତ ଭାବରେ ଦାଣ୍ଡିବୃତ୍ତକୁ ସେ ଗ୍ରହଣ କରିଛନ୍ତି। ସାରଳା ମହାଭାରତ, ଦାଣ୍ଡି ରାମାୟଣ ଓ ବହୁ ଓଡ଼ିଆ ପୁରାଣ ଏହି ବୃତ୍ତରେ ରଚିତ। ପରବର୍ତ୍ତୀ କାଳରେ ଏହି ବୃତ୍ତକୁ ଭାଙ୍ଗି ଚତୁର୍ଦ୍ଦଶ ଅକ୍ଷର ବିଶିଷ୍ଟ ବୃତ୍ତରେ ପରିଣତ କରାଯାଇଥିଲା। ଏହାର ଯତିପାତରେ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ କ୍ରମ ନଥାଏ।

ଆର୍ତ୍ତ ଦାସଙ୍କ ଭଜନମାଳିକା (ପ୍ରଥମ ପ୍ରକାଶ, ୧୯୭୬, ଆର୍ତ୍ତତ୍ରାଣ ସ୍ମାରକ ସମିତି, ଡଗର ସାହି, ନିମାପଡ଼ା, ପୁରୀ)

ଭଜନମାଳିକାଟି ଗୋଟିଏ କ୍ଷୁଦ୍ର ପୁସ୍ତିକାଟିଏ। ଏହାର ମୁଖବନ୍ଧକୁ ପାଠକଲେ ଜଣାଯାଏ ହଜିଯାଇଥିବା ସାଧକଙ୍କ କୃତି ଆଧାରରେ ଲେଖକ ଏହି ସାଧକଙ୍କୁ ପ୍ରାଚୀନ ଭକ୍ତ କବି ଓ ସନ୍ଥ କବି ଭାବେ ଲୋକଲୋଚନକୁ ଆଣିଛନ୍ତି। ପୁନଶ୍ଚ ଏଭଳି ଗ୍ରନ୍ଥର ଆବଶ୍ୟକତାକୁ ସାଂପ୍ରତିକ ନିଷ୍କର୍ଷ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଦେଖିଲେ ମନେହୁଏ, ଏଥିରେ ୧)ଲୋକଧାରାର ଅନୁକୃତ ଉକ୍ତ ଅଂଚଳର ଲୋକମତ ସଂଗ୍ରହ ୨) ଆଲୋଚନାର ପ୍ରସଙ୍ଗ ଉକ୍ତ ଗାଦିରୁ ଆରମ୍ଭ। ଏହି ଆଲୋଚନାରେ ବୈଜ୍ଞାନିକ ଯୁକ୍ତିନିଷ୍ଠ ପଦ୍ଧତିକୁ ଅବଲମ୍ବନ କରାଯାଇଛି। ସନ୍ଥକବିଙ୍କ ପରିଚୟ ସହ ପଦାବଳୀ ସଂଗ୍ରହରେ ଗୋବିନ୍ଦ ରଥ, ଆର୍ତ୍ତବଲ୍ଲଭ ମହାନ୍ତିଙ୍କ ପରବର୍ତ୍ତୀ ପର୍ଯ୍ୟାୟରେ ଜାନକୀବଲ୍ଲଭ ମହାନ୍ତିଙ୍କ ସ୍ଥାନ ସର୍ବାଗ୍ରେ। ଏହା ପୂର୍ବରୁ ଆର୍ତ୍ତ ଦାସଙ୍କୁ ନେଇ କୌଣସି ତଥ୍ୟ ସନ୍ଧାନ ଓ ଗାଦି ପ୍ରସଙ୍ଗ ଆଲୋଚନା କରାଯାଇନଥିଲା। ସଂପାଦକ ତାଙ୍କୁ ଅଷ୍ଟାଦଶ ଶତାବ୍ଦୀର ବୋଲି ଉଲ୍ଲେଖ କରିଛନ୍ତି -'ଅଷ୍ଟାଦଶ ଶତକର ଶେଷ ପାଦରେ ପୁରୀ ଜିଲ୍ଲା ନିମାପଡ଼ା ଥାନାର ପଡ଼ା ଗୁଆଡିରା ଗ୍ରାମରେ ସେ ଭୂମିଷ୍ଠ ହୋଇଥିଲେ। ଏହି ଗ୍ରାମର ଉପାନ୍ତବର୍ତ୍ତୀ ଏକ ଡିହକୁ ଏବେ ବି ଲୋକେ ଆର୍ତ୍ତ ଦାସଙ୍କ ଡିହ ବୋଲି କହନ୍ତି।'ଜଣେ ସାଧାରଣ ଗ୍ରାମୀଣ ଲୋକ ଭଳି ଚାଷକାର୍ଯ୍ୟ କରି ଏହି ସନ୍ଥ କବି ଜୀବନ ଧାରଣ କରୁଥିଲେ। ମାତ୍ର ତାଙ୍କର ବୈରାଗ ଭାବ ସଂପର୍କରେ ଜଣାଯାଏନି। ଅଲୌକିକ କ୍ରିୟା ଫଳରେ ସେ ଲୋକାଦୃତ ହୋଇଥିଲେ ଏବଂ ୩୫ ବର୍ଷ ବୟସରେ ବିସରପୁର ଠାରେ ମଠ/ଗାଦିଟିଏ କରିଥିଲେ। ଧର୍ମୋପଦେଶ ବଢ଼ାଇବା ପାଇଁ ସେ

ସ୍ଥାନରୁ ସ୍ଥାନ ଯାଇ ୭୫୨ଟି ଗାଦି ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରିଥିବା ବିଷୟରେ ସଂକଳକ ସ୍ୱୀକାର କରିଛନ୍ତି। ପୁନଶ୍ଚ ନିଜସ୍ୱ ସଂଗ୍ରହ ଓ ଗୀତିକାରୁ ତଥ୍ୟ ଆକଳନ କରି ତାଙ୍କ ସମୟରେ ଗାଦିବ୍ରହ୍ମ ଶବ୍ଦଟି ଓଡ଼ିଶାରେ ପ୍ରଚଳିତ ବୋଲି ଉଲ୍ଲେଖ କରିଛନ୍ତି। ଗ୍ରନ୍ଥଟିର ଭୂମିକାରେ ସନ୍ଥଙ୍କର ଜୀବନୀ, ଓଡ଼ିଶାରେ ଉତ୍କଳୀୟ ବୈଷ୍ଣବର ସନ୍ତକ ସ୍ୱରୂପ ଆର୍ତ୍ତ ଦାସଙ୍କ ମଠରେ ଟୋପି ବାଡ଼ିର ବ୍ୟବହାର ସଂପର୍କରେ ଜଣାଯାଏ। ପୁନଶ୍ଚ ଏହି ସନ୍ଥ କବି ନିଜ କବିତାରେ ଓଡ଼ିଆ କୁମାର ବୋଲି ଉଲ୍ଲେଖ କରିଛନ୍ତି। ତେଣୁ ତାଙ୍କର ସଂପ୍ରଦାୟ ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ଉତ୍କଳୀୟ ପରମ୍ପରାରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ବୋଲି କହିଛନ୍ତି। ପୁନଶ୍ଚ ପୁରୀସ୍ଥିତ ବେନୁପଡ଼ାରେ ବାଇଦାସଙ୍କ ନିର୍ମିତ ମଠର ସେ ତୃତୀୟ ମଠାଧୀଶ ଥିବା ବିଷୟ ସଂକଳକ ସ୍ୱୀକାର କରିଛନ୍ତି।

ଏହିଭଳି ଭରଦ୍ୱାଜ ପରିଚୟରେ ପରିଚିତ ଜାନକୀବଲ୍ଲଭ ମହାନ୍ତି ଓଡ଼ିଆ ଗୀତିକାବ୍ୟ, ଛନ୍ଦ ଓ ଛାନ୍ଦକୁ ଏକ ନୂତନ ଦୃଷ୍ଟିକୋଣରୁ ବିଶ୍ଳେଷଣ କରିଛନ୍ତି। ଓଡ଼ିଆ ସମାଲୋଚନାର ନାନ୍ଦନିକ ଦିଗକୁ ଏହି ତିନୋଟି ଗ୍ରନ୍ଥ ବେଶ ଋଦ୍ଧିମନ୍ତ କରିପାରିଛି। ଏହି ଗ୍ରନ୍ଥମାନଙ୍କରେ ଯୁକ୍ତିନିଷ୍ଠତା, ଐତିହାସିକ ଓ ବୈଜ୍ଞାନିକ ପଦ୍ଧତିରେ ବିଶ୍ଳେଷଣ ଓ ପର୍ଯ୍ୟାଲୋଚନା ପାଠକଙ୍କ ଚିନ୍ତନ ଜଗତକୁ ପ୍ରଭାବିତ କରିବା ସହ ଲାଳିତ୍ୟ ଭାବ ଉଦ୍ଦୀପନା ଜାଗରଣ କରେ। ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାସାହିତ୍ୟର ଶିକ୍ଷା ଜଗତରେ ଆମେ ଦୁଇଜଣ ଜାନକୀବଲ୍ଲଭ ମହାନ୍ତିଙ୍କୁ ଏକ ସମୟରେ ଓ ଏକ ସ୍ଥାନରେ ଦୀର୍ଘ ସମୟଧରି କାର୍ଯ୍ୟ କରିଥିବାର ଦେଖିବାକୁ ପାଇଥାଉ। ଉଭୟ ସ୍ରଷ୍ଟାଙ୍କ ଆଲୋଚନା-କ୍ଷେତ୍ର ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ। ଉଭୟଙ୍କ ଆଲୋଚନା ସଂପର୍କରେ ସମାଲୋଚନା ପ୍ରସାରମୁଖୀ ହୋଇଥିବାର ଜଣାଯାଏ ନାହିଁ। ମାତ୍ର ଉଭୟ ସ୍ରଷ୍ଟାଙ୍କୁ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ଚିହ୍ନଟ କରିବାକୁ ହେଲେ ଜଣକୁ ରେଭେନ୍ସା କ୍ୟାଲେଣ୍ଡରରେ (A) ଏବଂ ଅପରଜଣଙ୍କୁ (B) ବା ଭରଦ୍ୱାଜରେ ଚିହ୍ନିବାକୁ ପଡ଼ିଥାଏ। ଦ୍ୱିତୀୟରେ Aଙ୍କର ଜନ୍ମସ୍ଥାନ ଖୋର୍ଦ୍ଧା ହୋଇଥିବା ବେଳେ Bଙ୍କର ସ୍ଥାନ ପୁରୀ ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ ଅଟେ। ତୃତୀୟରେ ଜାନକୀବଲ୍ଲଭ ମହାନ୍ତି (A) ଙ୍କର ଶିକ୍ଷାଗତ ଯୋଗ୍ୟତା ଏମ୍.ଏ, ଏଲ୍.ଏଲ୍.ବି ହୋଇଥିବା ବେଳେ ଭରଦ୍ୱାଜଙ୍କର ଏମ୍.ଏ, ପିଏଚ.ଡି ତଥା ମୁଖ୍ୟ ଅଧ୍ୟାପକ ଓ କେତେକ ସ୍ଥାନରେ ପ୍ରଫେସର (ଡକ୍ଟର) ଶିକ୍ଷାରୁ ଅବଗତ ହେବାକୁ ପଡ଼ିଥାଏ। ପୁନଶ୍ଚ ଭରଦ୍ୱାଜଙ୍କର କାବ୍ୟ ଓ ସଙ୍ଗୀତ ପ୍ରତି ଯେଉଁ ଅନୁରାଗ ଥିଲା ଜାନକୀବଲ୍ଲଭ ମହାନ୍ତି (A)ଙ୍କର ସେ ଦିଗରୁ ଭିନ୍ନ ଥିଲା। ଜାନକୀବଲ୍ଲଭ ମହାନ୍ତି (A)ଙ୍କ ସମ୍ପର୍କରେ ତାଙ୍କର 'ମଥୁରାମଙ୍ଗଳ ଓ କବି ଭକ୍ତଚରଣ ଦାସ' (ସଂପାଦନା), 'ଉପନ୍ୟାସ କଳା ଓ କଣାମାମୁଁ', 'ମୁକୁନ୍ଦଦେବ ଓ ନାଟ୍ୟକାର ଗୋଦାବରୀଶ', 'ଭରସା ଓ ନାଟ୍ୟକାର ଗୋପାଳ ଛୋଟରାୟ', 'ଓଡ଼ିଆ କବିତା ଓ ଯୁଗେ ଯୁଗେ ଓଡ଼ିଆ କବିତା', 'ଓଡ଼ିଆ ନାଟକର ଚଳନ୍ତି ଯୁଗ ଓ ପ୍ରତିଭା' ଭଳି କେତେକ ଗ୍ରନ୍ଥରେ ଦେଖିବାକୁ ମିଳିଥାଏ। ଜାନକୀବଲ୍ଲଭ ମହାନ୍ତି (ଭରଦ୍ୱାଜ)ଙ୍କର ବହୁଧା ପ୍ରତିଭା ତାଙ୍କର କବିତା ସଂକଳନ ସହ ସଂପାଦନା, ସମାଲୋଚନା ଓ ଶିଶୁ ସାହିତ୍ୟ ରଚନାରେ ପରିପୁଷ୍ଟ ଲାଭ କରିଛି।

ସହାୟକ ଗ୍ରନ୍ଥସୂଚୀ :

୧) ଏକ ନଦୀ ଅନେକ ପ୍ରବାହ, (ସଂକଳନ ଓ ସଂପାଦନା) ଖଗେନ୍ଦ୍ର ନାଥ ମଲ୍ଲିକ, ଫ୍ରେଣ୍ଡସ ପବ୍ଲିଶର୍ସ, କଟକ, ପ୍ରଥମ ପ୍ରକାଶ, ୧୯୯୨ (ଉତ୍ସ: ଓଡ଼ିଆ ବିଭବ)

୨) ରେଭେନ୍ସା କଲେଜ କ୍ୟାଲେଣ୍ଡର, (୧୯୫୫ - ୧୯୮୨)।

୩) ଓଡ଼ିଆ ଗୀତିକାବ୍ୟ, ଜାନକୀବଲ୍ଲଭ ମହାନ୍ତି (ଭରଦ୍ୱାଜ), ଗ୍ରନ୍ଥମନ୍ଦିର, ନୂତନ ସଂସ୍କରଣ, ୧୯୯୮।

୪) ସମାଲୋଚନା ତତ୍ତ୍ୱ, ଦୀନବନ୍ଧୁ ମିଶ୍ର, ନବୋଦୟ ପ୍ରକାଶନ, କଟକ, ଦ୍ୱିତୀୟ ସଂସ୍କରଣ, ୨୦୧୪।

୫) ଓଡ଼ିଆ ଛାନ୍ଦ ପରିଚୟ, ଜାନକୀବଲ୍ଲଭ ମହାନ୍ତି (ଭରଦ୍ୱାଜ), ଦାସ ବ୍ରଦର୍ସ , ବ୍ରହ୍ମପୁର: କଟକ, ୧୯୬୫।

୬) ଏକାକୀ ପଥିକ, ଜାନକୀବଲ୍ଲଭ ମହାନ୍ତି (ଭରଦ୍ୱାଜ), ଶ୍ରୀମତୀ ପଦ୍ମାବତୀ ମହାନ୍ତି, ଶ୍ରଦ୍ଧା ନର୍ସିଂ ହୋମ, ବଡ଼ଦାଣ୍ଡ, ପୁରୀ, ପ୍ରଥମ ସଂସ୍କରଣ,୨୦୦୦।

୭) ଯତିପାତ, ବଳଭଦ୍ର ବହିଦାର, ବାଳକୃଷ୍ଣ କର, ସାରସ୍ୱତ ପ୍ରେସ, କଟକ, ପ୍ରଥମ ସଂସ୍କରଣ,୧୯୩୭। (ଉତ୍ସ: ଓଡ଼ିଆ ବିଭବ)

୮) ଆର୍ତ୍ତଦାସଙ୍କ ଭଜନ ମାଳିକା, (ସଂକଳୟିତା) ଜାନକୀବଲ୍ଲଭ ମହାନ୍ତି (ମୁଖ୍ୟ ଅଧ୍ୟାପକ), ଆର୍ତ୍ତତ୍ରାଣ ସ୍ମାରକ ସମିତି, ଡଗରାସାହି, ନିମାପଡ଼ା, ପୁରୀ, ପ୍ରଥମ ପ୍ରକାଶ, ୧୯୭୬

❖ ❖ ❖